

GOVERNMENT OF TONGA

ONGOONGO TUKUATU

(‘Aho 5 Ma’asi, 2020)

“Fanongonongo Fakatu’upakē Felāve’i mo e Kolonavailasi pe Convid 19”

Fakatapu ki He’ene ‘Afio, Tama ko Tupou VI, Ta’ahine Kuini mo e Fale ‘o Ha’a Mohefo. Tapu ki he Hou’eiki ‘o e Fonua, tangata’ifonua mo e fefine’i fonua kotoa pē, kae ‘atā ki he motu’a ni ke fakahoko atu ‘a e Fanongonongo Fakatu’upakē ko’eni felāve’i mo e kolonavailasi pe Convid 19. Ko ia ‘oku kole atu ki he kakai ‘o e Fonuá ke mou fakamolemole fanongo tokanga ki he ongoongo ni.

‘Oku ‘i ai ha finemui ta’u 21 ‘oku lolotonga tauhi he uooti mahaki pipihi ‘a e Falemahaki Vaiola; ko e finemui na’e toki foki mai mei ‘Aositelēlia he ‘aho Monite ‘aho 2 ‘o Ma’asi 2020. Na’e ‘omai e tokotaha ni ki he falemahaki mo e puke lahi ‘oku mahalo’i ko e niuomnia tupu mei he Covid 19. **‘Oku kei teuteu’i ke ‘ave hono ngaahi sivi ki muli ke fakapapau’i pe ko e Covid 19 eni pe ‘ikai.**

‘Oku tupu ‘a e mahalo ki he Covid 19 he na’e puke ‘a e tokotaha ko eni ‘i ‘Aositelēlia pea ‘alu ‘o sio toketā he ‘aho Falaite uike kuo ‘osi pea talaange pē ko e flu. Ka koe tupu mei he vave ‘ene puke ‘o faka’au ke lahi ange pea ‘oku niuomnia ia he taimi ni, na’e ‘alu ai ‘a e mahalo ki he Covid 19. **Ka ‘oku ou fie fakahā heni, ‘oku te’eki ke fakapapau’i eni mei he sivi ‘e ‘ave ki muli ka ‘oku sai ke tau teuteu pe na’a positive.**

Ko e ngaahi ngāue mahu’inga ‘oku fai he taimi ni ko e:

- 1) ‘Oange faito’o fe’unga ki he tokotaha ni pea ke mahino ‘oku malu e kau ngāue ‘a e Potungāue Mo’ui ‘oku nau fai ‘a e fatongia ko eni ke feinga ke fakahaofi si’i mo’ui ‘a e finemui ni, he ‘oku ne si’i puke lahi ‘aupito.
- 2) ‘E fai e ngāue ke kumi ‘a e kakai kotoa na’e ofi he tokotaha ni kamata pē he kau pasese na’e nofo ofi ki ai he vakapuna, ki he kakai na’a nau fetu’utaki vaofi mo ia he’ene foki mai.
- 3) Hange pē ko ‘eku lave atu ‘i ‘olunga – kuopau pē ke fakapapau’i ko e Covid 19 eni. Ko ia kuo ‘osi to’o e ngaahi samples ke ‘ave ke sivi ‘i muli ke fakapapau’i.

*Tuku atu mei he: ‘Ofisi ‘o e ‘Eiki Palemia, Pule’anga Tonga, Nuku’alofa, Tonga. Tu’asila: Taufā’ahau Road, P.O. Box 62. Tel: (676) 24 644 Fax: (676) 23 888; Ngaahi Faka’eke’eke-
Email: pressroom@pmo.gov.to Website: www.pmo.gov.to*

- 4) 'E ngaue fakataha 'aupito 'a e Pule'anga mo e Potungāue Mo'ui, mo e ngaahi development partners 'i hono tokoni'i e ngaahi timi ko eni 'oku nau lolotonga ngāue ki he keisi koeni ke fakapapau'i 'oku fe'unga e ngaue kotoa 'oku fai.
- 5) Ko e ngaahi ngāue kotoa 'e nofo ki he ngaahi tefito'i fatongia 'e valu koeni.
 1. Ke mahino 'oku fakahoko 'a e fatongia 'i ha founa 'oku palani'i lelei pea lava ke mapule'i lelei mo muimui'i lelei hono ngaahi ola.
 2. Ke tonu ma'u pe 'a e fakamatala 'oku 'ave ki he kakai 'o e fonua kae 'uma'a 'a e ngaahi kupu fekau'aki ke fakasi'isi'i e feta'efemahino'aki mo e loto hoha'a mo e ilifia 'a e fonua.
 3. Ke hokohoko atu pe hono fakatotolo'i ha keisi fo'ou pea ke vave hono fakamavahe'i ke 'oua 'e toe mafola ki ha taha kehe. 'I he taimi tatau ke mahino ko hai 'oku tonu ke kolonitini, neongo 'ene mo'ui lelei ke malu'i ai pe 'a e fonua fakalukufua.
 4. Ke hokohoko atu pe 'a e tokanga'i e kau folau tu'uta mai ki Tonga mo e kau folau atu ki muli ke mahino 'e ikai ke tau toe fakatokolahi mai ha kau puke ki Tonga ni, pe te tau fakamafola atu ki muli kapau 'e positive 'etau keisi koeni.
 5. Ke mahino ma'u pe 'oku lava lelei pe 'e toe sai ange 'a e sivi he laboratory ke fakapapau'i ha taha puke 'i ha taimi vave pea tonu foki e sivi 'oku fai.
 6. Ke malu'i mei he pihia ha taha 'i he komiuniti mo e kau ngaue 'oku nau ngāue he 'elia koeni fakatou'osi.
 7. Ke 'oange 'a e faito'o lelei mo fe'unga ki ha taha 'oku puke.
 8. Ke mahino 'oku 'i ai e naunau ngāue mo e 'ilo fe'unga ki he kau ngāue kotoa pē 'oku nau ngāue ki he ngaahi tefito'i fatongia 'e valu koeni, 'i he taimi totonu 'oku fiema'u ai.
- 6) 'I he taimi, 'oku 'oatu 'eku fakalotolahi ki he kakai 'o e fonua, ke 'oua temou hoha'a mo ilifia ki he me'a koeni 'oku hoko. 'Oku siofi lelei 'aupito 'e he Pule'anga mo e ngaahi kupu fonua tokoni, 'a e me'a koeni 'oku hoko ki hotau ki'i fonua. 'E 'oatu 'e he Pule'anga ki he Potungāue Mo'ui (MOH) mo e ngaahi kupu fekau'aki 'a e tokoni fe'unga ke fakahoko'aki e fatongia lelei taha ki hono tauhi ha taha 'oku puke, pea ke fakapapau'i 'oku malu e kau ngaue 'oku nau fua e fatongia, pea ke kau ai hono kumi mo 'oua 'e toe mafola 'a e mahaki ki ha taha.

Faka'osi 'aki pe 'a e fakamanatu atu ki he kakai 'o e fonua ke mou tokanga pe ki he ngaahi fale'i mei he Potungāue Mo'ui, ke:

- Manako fanofano ma'u pe 'aki 'a e vai mo e koa.
- Manatu'i kapau 'oku ke tale, mofi, nounou e manava pea hangē 'oku ke flu, 'oua 'e toe 'alu holo ki ha feitu'u 'oku kakai 'ia. Nofo ma'u 'i 'api,

‘oua teke toe ofi ki ha taha ho famili ka ke fetu’utaki mai ki he Potungaue Mo’ui (MOH) ke fai atu ha tokoni.

- Ka ai ha taha ‘oku tale, pea kataki ‘o ngāue ‘aki ha tisiu pe holoholo ke puke ‘aki ho ngutu mo e ihu, ke ‘oua ‘e toe mafola atu ho’o tale ki ha taha ‘oku ofi mai.
- Fakasi’isi’i e feohi vaofi mo ha taha ‘oku puke he tale, mofi pe nounou e manava.
- Kapau ‘oku ‘i ai ha taha ‘oku puke he mofi, tale pe nounou e manava pea na’a ke toki foki mei muli, pe na’a ke nofo vaofi mo ha taha na’e ha’u mei muli ‘oku puke pe ‘oku mahalo’i na’e puke ‘i he Covid 19, pea ke fetu’utaki Telefoni mai ki he va’a ki tu’a ‘a e Potungaue Mo’ui ke fai atu ‘a e fale’i mo e muimui’i koe.
- Manatu’i e ki’i fo’i fika koeni, ‘oua ‘e nofo ‘o ofi he mita ‘e taha ki he ua ki ha taha ‘oku mahalo’i ‘oku puke.
- Fakafanongo ma’u pe ki he ngaahi polokalama ‘a e Potungāue Mo’ui fekau’aki mo e faka’ehi’ehi mei he mahaki.

Tu’a ‘Ofa Atu.

Tangata’eiki Palēmia ‘o Tonga.

Hon. Rev. Dr. Pohiva Tu’i’onetoa

-NGATA’ANGA-